

Celaliler / Eşkıyalar: Gayesiz Asiler miyiz ki Hepimiz Biz?*

R. Aslıhan AKSOY SHERIDAN

Bu yazıda Karen Barkey'in *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* başlıklı kitabını¹ ele alarak, Barkey'in çalışmasında ortaya koyduğu argümanın tüm ayrıntıları üzerinde uzun uzadıya durmak yerine çalışmanın metodolojisini inceleyecek ve bu bağlamda kitabın temel tezlerinin genel ve oldukça eleştirel bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağım.

Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji ve tarih alanında dersler veren Karen Barkey'in söz konusu çalışması, aslında doğrudan tarih disiplini içinde yürütülmüş bir inceleme değil de tarihsel sosyoloji alanında gerçekleştirilmiş bir çalışma olarak yorumlanmalı. Bununla birlikte, *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* başlıklı inceleme, Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet merkezileşmesi deneyimi ve süreci hakkında ortaya koyduğu yeniden yorumlayıcı tarih önermeleriyle, gerçekten ilgi çekici bir konuya eğiliyor. Karen Barkey, çalışmasının konu seçiminin arkasında yatan özgül "sosyolojik" anlayışı hemen ilk başta açıklıkla ortaya koymakta:

* Bu yazının başlığı, Karen Barkey'in çalışmasının İngilizce orijinalinde (Cornell University Press, 1994) 5. bölümün başlığını oluşturan "Celalis: Bandits without a Cause?" ibaresinden mülhemdir.

¹ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. Çev. Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999 [Kitabın İngilizce Orijinali: *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1994.]

İmparatorlukların yükselişleriyle çöküşleri arasındaki süreçte, tarih durmaz, akmaya devam eder. İmparatorluklar, hüküm sürdükleri uzun dönemler boyunca, çok çeşitli halkları, karmaşık birleştirme süreçleriyle ve zor kullanarak bir arada tutmuşlardır. [...]

Uzmanlar genelde ya kuruluş ya da çöküş dönemleri üzerinde odaklanarak imparatorlukların hâkimiyetlerini pekiştirdiği dinamik süreci ihmal ederler. İmparatorlukların hâkimiyet süreleri boyunca geçirdikleri kurumsal değişiklikler pek çok kere yanlış yorumlanarak gerilemenin alameti sayılmıştır; bu türden herhangi bir değişimin denetimin kurulamamasına ya da zayıflamasına işaret ettiği düşünülmüştür. Ancak denetimin pekiştirilmesi koşullara çeşitli şekillerde uyum sağlanmasını gerektirir. İmparatorlukların bir bölgede başarı sağlamak için bir başka bölgede kayıp vermeyi kabullendikleri sık sık görülür. Dolayısıyla, imparatorlukların hâkimiyeti nadiren durağan ya da sabittir; imparatorluklar güçlerini değişimden alırlar. Beş yüzyıl süren “gerileme” devirlerine ilişkin tek boyutlu açıklamalar, imparatorlukların bu dönemlerinde denetimin sürdüğü gerçeğini göz ardı ediyolar. (v)

Açıklıkla görülür ki, bu sözler kitabın incelemeye girişeceği tarihsel bağlama yönelik oldukça “sosyolojik” bir tutum ve yaklaşımı yansıtmaktadır. Burada ele alınan inceleme konusu ise özgül olarak, yazarın Osmanlı İmparatorluğu’nda 17. yüzyılda gerçekleştiğini öne sürdüğü devlet merkezileşmesi ve buna bağlı olarak merkezi otoritenin gücünü pekiştirmesi sürecidir. Yukarıdaki alıntıda yapılan genel saptamaların, Osmanlı’ya yönelik önceki tarihyazımı çalışmaları akıld tutularak yapıldığı da zaten açıklıkla ortadadır. Burada, ele aldığı konu itibarıyla, Karen Barkey, Osmanlı devletinin kuruluşu sorusu etrafında uzun süredir devam eden tarihyazımı tartışmaları ile Osmanlı İmparatorluğu’nun “gerilemesi” meselesine odaklanan tarih çalışmalarını anıştırmakta ve genel olarak bu iki ana mesele ekseninde şekillenen Osmanlı tarihyazımı alanında var olan ve yürütülen çalışmalardan farklı birşey yapma iddiasını ortaya koymaktadır. Bu önceki tarihyazımı arkaplanına karşı, Karen Barkey çalışmasında tümüyle farklı bir şey yapmaya soyunur:

İmparatorlukların denetimi nasıl ellerinde tuttuklarını anlayabilmek için devletin merkezileştiği dönemi incelemek gerekir. Dar bir bakış açısı ile hâkimiyetin dayatılmasının ilk aşamalarına odaklanılarak, dikkatlerin “devlet oluşumuna” harcanması, işin içindeki dinamik süreçlerin algılanmasını engeller. İmparatorlukların doğuşunun ötesine geçip, devletin denetim gücünü sağlamlaştırmak için kullandığı farklı stratejilere bakmamız gerek.

Bu kitapta, imparatorlukların geniş topraklar üzerindeki denetimlerini korumalarını ve arttırmalarını sağlayan mekanizmaları incelemek için 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki devlet-toplum ilişkilerine, bir başka deyişle, imparatorluğun 15. yüzyıldaki kuruluşu ile 19. yüzyıldaki çözülüşü arasındaki döneme odaklanacağım. Devletin bu ara dönemde yaptığı manevraları, gerilemenin kanıtları olarak yorumlamak yerine,

devletin, patlak veren sorunlara çözüm bulmaktaki *kurnazlığın* göstergeleri olarak değerlendiriyorum. Devletin tehditlere maruz kalması, denetim gücünü yitirdiğini göstermez; bunlar, genelde devletin tehdidi yaratan grupları *manipüle edebilmek için kasten tasarladığı politikaların* sonuçlarıdır. (v-vi; vurgu ektir)

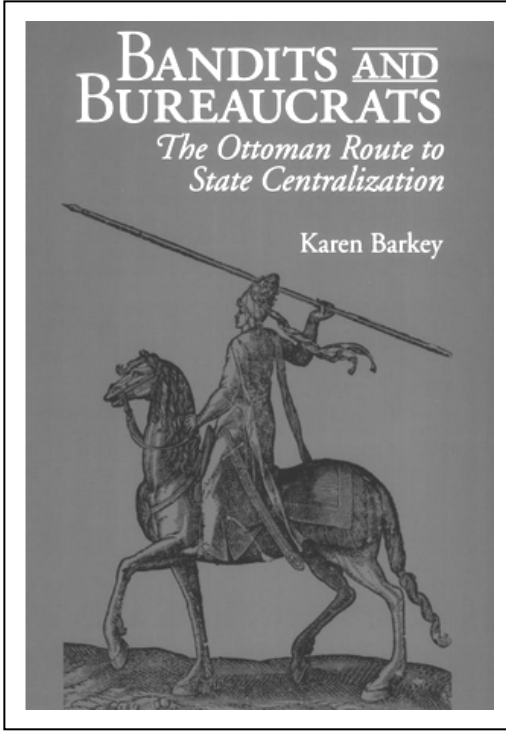
Bu uzun alıntının sonunda yer alan ifadeler, zamana yayılmış çeşitli dağınık devlet politikası örneklerinin arkasında aslında bir çeşit “*kurnaz*” yöneten politik zihin bulunduğunu ve bu politikaların, Osmanlı’da merkezileşme ve merkezî otoritenin gücünü pekiştirmesine yönelik süreçte, merkezî devlet gücüne meydan okuyanların “*manipüle*” edilebilmesi için “*kasıtlı*” bir biçimde tasarlandığı önermesini ortaya koymaktadır. Gerçekten de Karen Barkey, tüm çalışması boyunca temel tezini oluşturan “*devletin tehdidi yaratan grupları manipüle edebilmek için kasten tasarladığı politikalar*” fikrini destekleyici, dağınık Osmanlı devlet politikaları örneklerini öne çıkarıp üst üste koyar. Ancak tüm bu örnekler, Osmanlı İmparatorluğu’nun 17. yüzyılı söz konusu olunca kanımca çok fazla genelleştirilmiş bir iddiaya dönüşen bu temel tezi tanıtlamakla birlikte kanıtlamaya yetmemektedir. Nitekim gerek bu dağınık örnek vakaların seçiminde, gerek bir araya getirilerek bir “*tarihsel anlatı*” içinde birleştirilmesinde, gerekse de bu anlatının kurgulanışına dayanak olan temel önermede karşımıza birkaç belirgin metodolojik sorun çıkar.

Bu sorunlara sırasıyla bakmak gerekirse, öncelikle çalışmanın dayandığı temel önermede karşılaşılan soruna işaret edilmeli.

Karen Barkey, çalışmasında başlıca amacını; Batı’nın devlet oluşumu modeline kıyasla, Batılı olmayan toplumların devlet merkezileşmesi süreçlerinde sergiledikleri farklılıkları, Osmanlı örneği üzerinden inceleyip değerlendirerek ortaya koymak olarak açıklar (237). Nitekim çalışmanın dayandığı temel önerme ve metodoloji de bu amaç doğrultusunda şekillenmiştir:

Tarih, Batılı olmayan devlet oluşumu süreçlerinin değişik sonuçlara giden farklı patikalar izlediğini göstermektedir. [...] *Batı’daki süreçlerle Batı dışındakiler arasındaki farklılıkların altında yatan nedenleri nasıl bulabilir ve daha büyük bir süreci daha serbestçe kuramsallaştırmaya ne şekilde yardımcı olabiliriz?*

Ben, süreçler arasındaki farklılıkların altını çizip devlet oluşumuyla ilgili unsurları ortaya çıkarmak amacıyla Batı dışında bir devlet konsolidasyonu örneğini tanıtarak, bu belli bağlam içinde yukarıdaki soruya cevap vermeye çalıştım. *Batı-olmayan’ı, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu’nu yeni bir tarihsel ve karşılaştırmalı sosyolojik perspektife yerleştirdim.* İki amacım vardı: Devlet merkezileşmesine ilişkin kuramsal çerçeveyi genişletmek için 17. yüzyıl Osmanlı tarihini incelemek ve 17. yüzyılın tarihsel olaylarını daha iyi değerlendirebilmek için yeni bir kuramsal bakış açısı geliştirmek. *Bir başka deyişle, önce kuramı geliştirmek için tarihi, sonra da tarihi aydınlatmak için kuramı kullandım. Bu süreç, devlet oluşumuna dair daha kapsayıcı bir açıklama kurmamı [sic] ve Osmanlı’daki devlet-toplum ilişkilerinin karmaşıklığını daha iyi açıklayabilmeme imkân tanıdı.* (237-8; vurgu ektir)

Görüldüğü gibi, Karen Barkey’in çalışmasında, bu karşılaştırmalı yaklaşımı benimseme biçimi ve uygulayışında daha ilk başta metodolojik bir sorunla karşılaşırız. Yazar, söz konusu karşılaştırmalı yaklaşımda, temel olarak Charles Tilly ve diğer araştırmacıların Avrupa’daki devlet oluşumları üzerine yaptıkları saptamaları, Osmanlı İmparatorluğu’nda görünüme göre aynı dönemde -yani, 17. ve 18. yüzyıllarda!- deneyimlenen ve “farklı patikalar” izlemekle birlikte, sonuçta devlet merkezileşmesine varan sürece yönelik kendi önerme ve tezine arkaplan oluşturacak biçimde kullanırken, Osmanlı örneğini ise, Avrupa’daki gelişmelere yönelik söz konusu literatürde ortaya konan “devlet oluşumu” teorisine,

neredeşey bir *anamoli* olarak sunar:

Batı Avrupa devletleri, iktidarlarını 17. ve 18. yüzyıllarda, eski yerel güçlerin ve kurumların yok olması pahasına kurdular; bu da çeşitli muhalefet hareketlerinin doğmasına neden oldu. Batı Avrupa’da yaşananlara bakarak tüm dünyada aynı şekilde gerçekleşen süreci her yönüyle içeren bir kurama ulaşabilir miyiz? (1)

Karen Barkey’in, Avrupa deneyimi dolayımında “tüm dünyada aynı şekilde gerçekleşen [bir] süreci her yönüyle içeren bir kuram” elde edilip edilemeyeceği sorusuna² yanıtı olumsuzdur; onun Osmanlı’nın “devlet oluşum” deneyimine yönelik çalışması da, sonuç itibarıyla kendisinin formüle ettiği bu retorik soruya yine kendisinin verdiği olumsuz yanıtıdır aslında:

Ne var ki, batı modeli, devlet merkezileşmesinin tüm olası biçimlerini temsil etmez. 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun incelenmesiyle, devlet gelişiminin tek yönlü ve çeşitlilikten uzak olmadığı görülebilir. Osmanlı devletinin gücü, toplumsal grupların feda edilmesiyle değil, devletin bu grupları kendisiyle bütünleştirmesi ya da meşrulaştırması ve kendine bağlamasıyla artmıştır. Hem geleneksel elitleri, hem de kaynağı başka toplumsal yapılara dayanan çeşitli toplumsal unsurları merkezle

² Metnin İngilizce orijinalinde bu soru şu şekilde formüle edilmiştir: “Does this [European] experience provide an exhaustive theory of a uniform global process?” (1).

bütünleştirerek, Avrupa devletinin kuruluşuna ilişkin modelde yaşandığı varsayılan rekabet ve mücadeleden kaçınmıştır. Yaygın bir olgu olan eşkiyalık bile genelde zor kullanılarak değil, pazarlığa girilerek alt edilmiştir. Devlet ile toplum arasındaki bu etkileşim, farklı devlet gelişimi süreçlerinin, sonuçlarının da farklı olacağına işaret etmektedir. (1-2)

Bu alıntıda karşımıza çıkan kimi saptamalar, Osmanlı'nın gücün merkezileşmesi deneyimine yönelik olarak bazı aşırı genellemeler içermekte ve/ya da bu türden genellemelere dayanmaktadır. Ancak ne yazık ki Barkey'in çalışmasında bu türden genellemelerin sonu pek yoktur:

Osmanlı İmparatorluğu'nda köylü ya da elit isyanları yaşanmadı. Merkezi yönetimler devlete yönelik başlıca tehdit sayılan eşkiyaları bile kendi güçlerini pekiştirmekte kullanıldılar [sic]. Devlet, iç güçleri kendi lehine olacak şekilde yönlendirerek Batı Avrupa'da sık sık görülen yıkıcı mücadelelerden kaçınmayı büyük ölçüde başardı. Avrupalı krallar da elitlerle pazarlığa oturdular ancak geleneksel düzenin dışına çıkan bir muhalefet karşısında hemen öfkelenip devletin kılıcına sarıldılar. Osmanlı padişahları ise bu tür yenilikçi çıkışları *pazarlık fırsatı* olarak değerlendirdiler ve yeni oluşan muhalefeti satın almak ya da başka bir tarafa yöneltmek amacıyla devlet gelirlerinden yararlanıp mansıb verdiler. Padişahlar, ancak daha sonraki dönemlerde zora başvurdular. Avrupalı muhalifler bertaraf edildi, Osmanlı muhalifleri ise “evcilleştirildiler”. (2; vurgu ektir)

Burada söz konusu edilen “pazarlığın”, Osmanlı merkezî yönetiminin “manipülasyon” amaçlı “manevra”larından biri ya da bu bağlamda ilk tercihi olduğu ve/ya da bunun on yedinci yüzyılın kriz ve ayaklanma dönemlerinde Osmanlı merkezî otoritesi açısından gerçekten bir “tercih” konusu olup olmadığı noktası aslında çok kuşkuludur.

Nitekim Barkey'in çalışması ilk başta bakış açısı itibariyle karşılaştırmalı olmakla birlikte, aslında sonuç itibariyle bu amacına pek de ulaşmamakta. Zira her karşılaştırma, karşılaştırmanın her bir tarafı hakkında bize yeni birşeyler söyleyebilmek için benzer ya da her nasılsa ortak ya da ilgili bir arkaplana dayanan öğeler arasında yapılır. Oysa Karen Barkey'in, “devlet oluşumu” derken tam olarak neyi kastettiği dahi anlaşılamamaktadır: ima ettiği üzere, Avrupa çerçevesi içinde ortaya çıkan erken dönem “ulus devlet oluşumları”nı mı kastettiği ve öyle ise, bunun kıyaslamada 17. yüzyıl Osmanlı'sına ne şekilde uygulanabilir bir kategori olduğu gerçekten hiçbir biçimde açık değil. Sonuçta on yedinci yüzyılda eşzamanlı olarak gerçekleştiğini öne sürdüğü iki devlet oluşum sürecini karşılaştırırken yazarın Osmanlı İmparatorluğu için aklında nasıl bir “devlet oluşum” türü fikri taşıdığı da pek açık değil. Karen Barkey'in kendi ifadeleri de iki taraf arasında doğrudan bir kıyasa olanak tanıyacak ortak bir zemin bulunmadığını açık eder:

17. yüzyılda hem Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hem de Batı Avrupa'daki devlet gelişimi süreçleri, zıt yönlü yolları takip etse de, iyice merkezileşmiş bir otoritenin doğuşuyla sonuçlandı. Çoğu Avrupa ülkesi, özellikle de

Fransa, soylular sınıfının dolaylı denetimine dayanan daha feodal bir örüntüden, devlet tarafından atanan görevliler aracılığıyla sağlanan, devletin doğrudan denetimine dayalı daha merkezileşmiş bir örüntüye kaydı. Osmanlı devleti ise, başlangıçta atanmış görevlilerin doğrudan denetimine dayanan merkezileşmiş bir örüntüye sahipken, denetimin merkez ile çevre arasında paylaşıldığı bir ara dönem geçirdikten sonra, dolaylı denetimin yerel âyânlar üzerinden sürdürülmesine dayanan bir sistem geliştirdi. Her iki devlet türü de toplum üzerindeki denetimlerini sağlamlaştırarak kaynakların çoğunun yeniden devlete akmasını sağlamaya çalışıyordu. Ancak daha feodal, daha fazla birleşmiş Avrupa toplumu, tımar sisteminin esas olduğu, merkezileşmiş Osmanlı toplumundan farklıydı. Bu yüzden de Avrupa devletleri ile Osmanlı devleti farklı tarzlarda merkezileşmek zorundaydı. (2)

Bu ifadeler ne yazık ki, bu ikisi arasında karşılaştırma yapabilmeye olanak sağlayan anlamlı bir ortak zemini kuramsallaştırmak ve dolayısıyla Osmanlı ile Avrupa arasındaki dönem ve eksen farklılıklarını açıklamak yerine göz ardı eden, böylece de son kertede ikisi arasında özcü bir farklılığa işaret etmekten kurtulamayan bir tutuma varmakta.

Nitekim Barkey'in çalışmasının amaçlarını belirtirken ortaya koyduğu tutumda bile karşılaştırmaya dayalı metodolojisinin sorunlu yönü ortaya çıkmaktadır. Aynı süreçte Osmanlı örneğinde ortaya çıkan koşulları tartışırken bile, yazarın hâlâ Avrupa'daki "devlet oluşumu" süreçleri dolayımında ve söz konusu modelden ayrılan noktaları vurgulamak üzerinden bu tartışmayı yürüttüğü anlaşılmaktadır:

Osmanlı devleti eşkıyalarla pazarlık yapıp onları kendi konumunu sağlamlaştırmada ve toplum üzerindeki hâkimiyetini sürdürmede kullandı. Bu kitapta, Batı Avrupa'daki devlet oluşumu örneği ile, benzer bir siyasi sürecin Osmanlı'daki yaşanış şeklini karşılaştırarak, devlet-toplum ilişkilerinin gelişim sürecinin üç yönünü inceleyeceğim. Öncelikle, devletin gücünü perçinlemesine yarayan ve benzer şekillerde gerçekleşen savaş, vergilendirme ve idari yükümlülüklerin dayatılması süreçlerinin Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki devlet oluşumlarında nasıl ve neden böylesine farklı sonuçlar doğurduğunu araştıracağım. İkinci olarak, Osmanlı toplumunun izlediği alternatif gelişim çizgilerini ve eşkıyalığın ortaya çıkışını inceleyeceğim. Son olarak da, Osmanlı usulü devlet gelişiminin çarpıcı örneklerinden biri olarak, devletin eşkıyalarla olası bir çatışmadan kaçınıp onları kendisiyle nasıl bütünleştirdiğini göstereceğim" (2-3).

Barkey'in çalışmasında ortaya çıkan bir diğer metodolojik sorun ise yazarın Osmanlı toplum ve devlet yapısına ilişkin olarak yaptığı kimi özcü yorumlarda açığa çıkar. Karen Barkey'e göre, Osmanlı toplumu ve devlet erki, yapısal olarak Rus ve Çin örnekleriyle benzer çizgilerde, oysa pek çok farklı güç odağı ve paydaşı ortaya çıkarmaya yatkın olan Avrupa devletlerinde görülen yapıdan tümüyle farklı bir niteliktedir. Barkey, eskilerin "Şark despotizmi" tezinden izler

taşıyan bu özcü ve kategorik farklılık üzerinde uzun uzadıya durmaktan kesin olarak kaçınır. Ancak yazar, *neden* -iddiasına göre- Osmanlı'da köylü ve elit isyanları yaşanmadığını yahut bu tür isyanların ekonomik altyapıyı ya da hanedanı dönüştürücü bir başkaldırmaya evrilmediğini, Osmanlı arkaplanının toplumsal ve ekonomik koşullarını irdeleyen ikna edici bir açıklamayla ortaya koyamadığı her noktada ister istemez tartışmayı sıklıkla yine “patrimonyal” yapı ve/ya da “patrimonyal rejimin” doğasına taşımakta ve *ancak* bilinçli bir çabayla (konu üzerinde uzun uzadıya durmayı redderek) tartışmasını “Şark despotizmi” tuzağına düşmekten uzak tutmaya çalışmaktadır. Gelgelelim, bu metodolojik sorun, Osmanlı'nın devlet merkezileşmesinde izlediği yolun, Çin ve Rus örnekleriyle karşılaştırıldığı her noktada yeniden açığa çıkmaktadır:

Osmanlı devletinin patrimonyal tabiatı, devlet-toplum ilişkilerinin karşılıklı korumaya ve sadakate dayalı yapısı, devletin belli tarihsel dönemelerde aldığı kararlar, Osmanlı örneğinin farklılığını açıklayan unsurlardır. Osmanlılar gibi, rekabetten ziyade pazarlık sonucu merkezle bütünleştirmeye dayalı farklı³ bir devlet kuruluşu modeli sergileyen Rus ve Çin devletlerinde de benzer bir örüntünün gözlenebildiğini düşünüyorum. (10)

Karen Barkey'e göre, Osmanlılar isyancılarla alabuluculuk ve pazarlık taktiklerini devreye sokarak merkezî yönetimin otoritesine yönelik meydan okuma girişimlerini büyük oranda suhuletle ve kendi gücünü pekiştirecek şekilde bertaraf etmekte başarıya ulaşmıştı. Dolayısıyla Osmanlı, karşılaştırma şemasının hem “Batı” yanını oluşturan Avrupalı örneklerden hem de süreklilik gösteren devlet merkezileşmesi örüntüleri anlamında daha çok benzediği “Doğu” yanını oluşturan Rus ve Çin örneklerinden, -Barkey'e bakılırsa- merkezileşmeye giden süreçte askerî yöntemlere öncelikli olarak başvurmamakla ya da görece daha az başvurmakla ayrılmaktaydı.

Barkey'e göre Osmanlı'nın söz konusu merkezileşme süreci 17. yüzyılda gerçekleşmiş bir tarihsel olgudur. Bu önkabul ve önerme üzerinde şekillenen çalışmanın tümünde karşılaşılan “sosyolojik” ve neredeyse “tarihdışı” tutum ise, çalışmanın metodolojisinin yanı sıra temel tezinin yapılanışını da belirler. Osmanlı devlet merkezileşmesine yönelik olarak kitapta ortaya konan temel anlayış da, metodoloji ve yönelim itibarıyla fazlasıyla yapısalcı ve sosyolojik bir nitelik taşımaktadır: Nitekim Karen Barkey'in genel olarak Osmanlı devlet otoritesi tarafından “manipülasyon” amacıyla kasıtlı olarak tasarlandığını öne sürdüğü kimi politikaların *aslında* merkezî gücün, mücadelenin farklı noktalarında kendisine yönelik meydan okumalara karşı aldığı “geçici tedbirler” olduğu da (ki bu yorum herhalde Osmanlı tarihinin diğer dönemlerinden görece daha çok 17. yüzyılın büyük bölümü için geçerliydi) varsayılabilir.

³ Burada ima edilen, kendisinden “farklı” olunan “asıl” model, elbette ki Avrupa devletlerinde karşımıza çıkan “devlet oluşum” modelidir. Osmanlı örneğine yönelik tartışmalarda, Karen Barkey'in ana referans noktası -ister açık isterse örtük biçimde- hep Avrupa'ya yönelik olarak oluşturulmuş bu “öncel modelleme”dir.

Nitekim daha önce de değinildiği gibi, çalışmanın kaynakları ve doğrudan inceleme alanı olarak odaklandığı dönem ve coğrafi bölge, Barkey'in çalışması için saptadığı amaçlar açısından son derece kısıtlı, yetersiz ve dolayısıyla kitabın ortaya koyduğu benzer genellemeci savları desteklemekten epey uzaktır.

Bu ikinci metodolojik sorun bağlamında Karen Barkey'nin asıl inceleme konusu olan Osmanlı toplumsal ve yönetsel yapısına ilişkin saptamalarına daha yakından bakmakta yarar var. Bu noktada Barkey'in doğrudan ve koşulsuz bir biçimde "Osmanlı İmparatorluğu'nda köylü ya da elit isyanları yaşanmadı[ğını]" söylemesi ve bu genelleyici saptamayı çalışması boyunca bir "leitmotif" gibi birkaç kez yinelemesi son derece dikkat çekicidir (2; 251). Oysa, çalışmasının ele aldığı zaman diliminin kısıtlılığı ve doğrudan inceleme alanını oluşturan coğrafyanın darlığı göz önünde tutulduğunda, yaptığı bu türden genellemeler çok sorunlu ve kuşkulu olmaktadır. Üstelik bu genellemelerin altını doldurmak için kullanmayı seçtiği örnekler de -sonuç itibarıyla ikna edici olmamakla birlikte- yazarın temel tezini desteklemek ve tanıtlamak üzere neredeyse tek tek elle seçilerek toplanmış ve bir araya getirilmiş gibi görünmektedir.

Nitekim, kısa bir zaman dilimi ve oldukça dar bir çevreye dikkatini yöneltmenin yanında, Karen Barkey, çalışmasında öne sürdüğü oldukça genelleştirilmiş savları kanıtlayabilmek için hiç de yeterli olmayan verilere başvurmayı seçmektedir. Üzerine doğrudan eğilerek yoğunlaştığı dönemlerle çalışmanın bu dönemlere ilişkin birincil kaynaklarına ancak kitabın en sonunda yer alan bir "ek" bölümünde değinir:

Kitapta, 1572-82 ve 1654-55 yılları için, toprak tasarrufu, tımar tahsisi ve taşraya yapılan diğer atamalar ve mahkemelerde olup bitenler hakkında topladığım verilere dayanarak, iki önemli dönem hakkında bilgi veriyorum. Bu iki dönemi seçmemin nedeni, bunların arasında yer alan 1632-34 yıllarında Sultan IV. Murad'ın taşra sisteminin yeniden örgütlenmesini ve yenilenmesini emretmiş olmasıdır. (257)

Yukarıda bildirilen dönemler için incelemeyi seçtiği birincil kaynaklar ise aşağıda sıralandığı gibidir:

1) **tapu tahrir defterleri:** ["516 nolu defter, Aydın'a ilişkin veriler içeren 1572 tarihli bir icmal defter[i]"; "683 nolu defter (1582), Saruhan'daki tımar ve zeamet sahiplerinin listesini içeri[r]"; "[s]on olarak yine askeri nitelikteki 786 nolu defter de (1655) her iki sancaktaki toprak tahsisatına ilişkin bilgi veri[r]" (258).

2) **ruznamçe defterleri:** "Defter-i Hakani'nin günlük kayıtlarını içer[en]" ve "[b]eylerbeyi ya da merkezi idare tarafından verilen [...] tımar, zeamet ve has tezkerelerini kronolojik bir şekilde kaydede[n]" söz konusu defterlerden Barkey, şu saydıklarını çalışmasına kaynak olarak kullanmıştır: İnceleme konusu olan ilk dönem için "BBA Ruznamçe 37 (980/1572), 46 (984/1576), and 59 (990/1582)" ve ikinci inceleme dönemi için "Ruznamçe 676 (1064/1655), 681

(1065/1655), ve 685 (1065/1655)” (258-59).⁴ Barkey, ayrıca bu bağlamda ilk dönemden Aydın için 42, Saruhan için 45 vaka ve ikinci döneme ilişkin olarak ise Aydın’dan 23 ve Saruhan’dan 31 vakayı inceleme konusu yaptığını kaydeder (259).

3) **kadı sicilleri:** Karen Barkey çalışmasında “[i]kisi ilk dönemden (Sicil no. 11, 12) üçü de ikinci dönemden (Sicil no. 102, 104, 106) olmak üzere toplam beş sicil” kullandığını belirtir (260). Bu türden birincil kaynaklarla ilgili sözleri ise hem dikkat çekici hem de bir nebze çelişkilidir:

Kadı sicilleri taraflı kaynaklardır. Öncelikle, kayıtlarda anlaşmazlıklar ve mahkeme müdahalesini gerektiren durumlar çok fazladır. Bu da ihtilafların, gerçekte olduğundan daha büyük bir oranda sicillere yansıdığını gösteriyor. Ayrıca, köy düzeyinde aile fertleri ya da eş dost tarafından çözüme ulaştırılan meseleler de burada yer almıyor ve bu yüzden alınacak örneklemin temsil yeteneği düşüyor. Bunların yanı sıra, mahkemeye çıkmak için belli bir ücret ödemek gerektiği için, sadece bu parayı verebilenler meselelerini mahkemeye taşıyorlardı. Diğer insanların ihtilafları köy içinde, köyün ileri gelenlerinden hakemlik yapmalarını isteyerek çözdükleri düşünülebilir. (260)

Tüm anlaşmazlıkların kadı sicillerine yansımadığını kendisi gerekçeleriyle açıklayan Karen Barkey’in buna karşın nasıl olup da ihtilafların gerçekte olduğundan daha büyük bir oranda sicillere yansıdığını öne sürebildiği gerçekten anlaşılamiyor. Bu çelişkili sözler ve Barkey’in kadı sicillerine ilişkin görünür çekincesi aslında oldukça endişe verici: Bu haliyle söz konusu kaynaklar araştırmacının kullandığı tüm birincil kaynaklar içinde Osmanlı’da yönetilen kesimin (reayanın) sesini “doğrudan” duyabileceğimiz yegane kaynaklar zira; Barkey’in incelemesinde yararlandığı diğer tüm birincil kaynaklar ise aslında devlet tarafından devlet işleyişinin kayıtları olarak tutulmuş ya da oluşturulmuş, dolayısıyla büyük oranda ilgili konuya ilişkin devlet retorüğini ortaya koymaktan öteye gitmeyen kaynaklar.

4) **mühimme defterleri:** Nitekim “padişahın, taşrada patlak veren çeşitli sürtüşmeler, sorunlar ya da gelen sorular karşısında verdiği emirleri içer[en]” (260) mühimme defterleri de Barkey’in çalışmasında kullandığı bir diğer kaynak türünü oluşturur, ancak yazar bu türden defterlerin hangilerini kullandığını doğrudan başlık ve tarih vererek belirlememekte, yalnızca “hem Başbakanlık Arşivleri’nde hem de yayımlanmış eserlerde yer alan mühimmeler arasından” yaptığı “bir seçkiyi” kullandığını söylemekle yetinmektedir (261).

Daha önce de vurgulandığı üzere, inceleme bölgesi olarak üzerine odaklanılan coğrafi alan da, çalışmanın temel tezinin Osmanlı’nın tüm 17. yüzyılını

⁴ Barkey, kaynak olarak bu türden defterlerden (ruznamçe defterleri) tahrir defterleri ölçüsünde yararlanılmış olmadığını ve bunların, ikinci türden defterlere gösterilen aynı dikkatle incelenmediğini belirterek, halbuki yerel elitlerin, özellikle de devlet-elit etkileşiminin incelenmesi bakımından en önemli belgeleri oluşturan bu kaynak türünün kendi incelemesi için çok yararlı olduğunu vurgular (258-59).

kuşatıcı biçimde kuramsallaştırılmış genelleyici yönüne kıyasla çok kısıtlıdır: “İncelenen alan, Batı Anadolu’da yer alan Aydın ve Saruhan sancaklarıdır” (251). Barkey bu iki yöreyi seçiminde belirleyici olan koşulları şöyle açıklar: Bunlar 1) “[b]azı kısımları havass-ı hümayun olarak şehzadelere ayrılmış [...], imparatorluğun görece zengin” yörelerinden; ve 2) “incelenen dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun denetimi altındaki merkezi bölgelerdendi”; 3) ayrıca bu bölgelerin “taşra yönetiminin tabiatı ve işleyişi, bu yönetimin dönüşümü, tarımsal üretim tarzı, köy ve kasaba düzeyindeki toplumsal örgütleniş, yönetim ve etkileşim ağları, ticaret, işbirliği ve gruplar arası evlilik hakkında belge sağlayacak kaynaklar[a] [sahip] olması; ve eşkıyalık, toplumsal hareketler, askeri ve yarı-askeri faaliyetlerle ilgili hem devlet kaynaklı hem de popüler belge ve bilgilere ulaşmayı mümkün kılma[ları]” önemliydi; 4) “[t]arımın baskın olduğu bu sancaklarda, geleneksel taşra yönetim sistemi (tımar sistemi) ve mikro düzeydeki tarımsal üretim birimi (çifthane sistemi) çok önemli bir yere sahipti”, dolayısıyla “taşranın idaresi ve toprak tahsisıyla ilgili yeni düzenlemelerin, tarımda ve çiftlik tekniklerindeki değişikliklerin pek çoğuna bu bölgelerde rastlanabiliyordu”; 5) “[y]önetim merkezine epey yakındılar, ama yine de devletten ve bölgesel otoritelerden bir yere kadar özerk olmalarına yetecek kadar uzakta”, dolayısıyla “[j]eopolitik bakımdan araştırılmak için de son derece uygundular”; 6) ayrıca “bu iki bölgede hiç köylü isyanı görülmemiş [burada, parantez içinde, Barkey “Osmanlı İmparatorluğu’nun genelinde de köylü isyanı olmadığını” bir kez daha vurgular!], “buralar daha ziyade küçük ölçekli eşkıyalık faaliyetleriyle sarsılmıştı”; ve sonuç itibarıyla 7) bu iki yöre “imparatorluğun görece varlıklı ve üretken bölgeleriydi” (251-52).

Temel amacı ve meselesi, 16. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı’nın Anadolu’daki topraklarında ortaya çıkan celali isyanları dolayımında gerçekleştiğini kuramsallaştırdığı devlet merkezileşmesi sürecini incelemek olan bir çalışmada, şaşırtıcı biçimde, bu tür isyanların özellikle yaygın olmadığı ve hatta “yaşanmadığı” bir bölgenin inceleme alanı olarak seçilmiş olması aslında metodolojik olarak pek anlaşılabilir bir tercih değil. Nitekim çalışmanın hemen tümünde, ele alınan kaynaklar ve kitabın temel tezi arasında benzer uyumsuzluk ve ayrıklıklarla karşılaşılmakta.

Örneğin, Karen Barkey, çalışmasının temel araştırma konusunu oluşturan celali isyanlarına ilişkin olarak tartışmasının hemen ilk başında şu bilgileri verir okurlarına:

Anadolu’nun kırsal kesimi 16. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın ortasına kadar “celali” denen ve devletin iki ayrı sınırdan savaşıyor olmasından faydalanarak köylere, küçük topluluklara ve hatta büyük kasabalara saldıran bu eşkıyaların tahribatına maruz kaldı. Seyyar tüccarlara yaptıkları saldırılar, kervan güzergâhlarına düzenli baskınlara dönüştü; şehir kuşatmaları şehir halkından düzenli haraç almayı da kapsayacak şekilde yoğunlaştı. Bazı eşkıyalık faaliyetleri (Aydın ile Saruhan’daki Yusuf ve Üveys paşalarınki gibi) yerel düzeyde kalırken, bazıları çabucak yayıldı (Amasya ve Çorum’daki Karayazıcı Abdülhalim çetesi ile Ankara, Kütah-

ya ve Afyonkarahisar'daki Deli Hasan çetesi gibi). Bazıları ise (Kilis ve Halep'teki Canbolad ailesi gibi) birkaç eyalette Osmanlı ordularıyla sıcak çatışmaya girdi. Taşrada asayiş ancak vezir-i azam Kuyucu Murad Paşa'nın celalileri kırmaları için her yere güçlü ve iyi eğitilmiş ordular göndermesiyle (1606-7) sağlanabildi. [...] Eşkîyalık bir süre ortadan kalktı, ancak 1622'de yeni liderler (Abaza Mehmed Paşa, daha sonra da Abaza Hasan Paşa) yönetiminde ancak eski bileşenleriyle yeniden belirdi. Bu olaylar, yeni bir vezir-i azamlar hanedanının taşrada yeniden güçlü bir devlet denetimi kurmasıyla 1658 yılında bastırıldı. (157-8)

Bu alıntıda karşımıza çıkan genel anlatıda aktarıldığı biçimiyle “celali isyanları”, Karen Barkey'in Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezî otoritenin pazarlık sonucu araçsallaştırdığı eşkıyaları, kendi konumunu sağlamlaştırmada ve dolayısıyla toplum üzerindeki gücünü pekiştirerek hâkimiyetini sürdürmede kullanması temel teziyle ne ölçüde bağdaşmaktadır? Neredeyse hiç. Karen Barkey, Osmanlı merkezî otoritesinin gücünü perçinlemek üzere temel yöntem olarak eşkıyalarla arabuluculuk ve özellikle de “pazarlık” yoluna başvurmayı seçtiğini belirtmekle birlikte, bu ana tartışmaya giden yolda celali isyanlarının ilk dalgasının, önermesinin aksine zor kullanılarak bastırıldığı gerçeğine yine kendisi işaret etmektedir.

Barkey'in celali isyanlarına ilişkin olarak aktardığı bu anlatıda dikkat çeken bir başka önemli yön ise, yazarın kendi inceleme alanını oluşturan Aydın ve Saruhan yörelerinde (Barkey'in belirttiği üzere Yusuf ve Üveys paşalar örneğinde) ortaya çıkan “eşkîyalık” eylemlerini, diğer bölgelerde görülen, daha yaygın ve güçlü olduğu belirtilen “celali isyanları”ndan ancak ölçek bakımından ayırt etmesidir. Bu ifadelerin de gösterdiği üzere, Karen Barkey, celali isyanları ve eşkıyalık faaliyetleri arasında niteliksel ya da kategorik bir fark görmemekte, bu iki olgu arasında ancak ölçeğe ilişkin bir ayrım tanımlamaktadır. Bu durum da, hem çalışmanın genel bakış açısıyla temel tezini, hem de inceleme alanı ve zaman dilimi seçimini daha ikircimli ve metodolojik olarak daha sorunlu kılmaktadır.

Nitekim, Barkey, bu alıntıda işaret ettiği olgulara odaklanmak yerine, bu aktarımdan hemen sonra dikkatini, kendi temel tezi için kanıt olabilecek bir örnek vaka olarak suhte (medrese öğrencisi) isyanlarına çevirmeyi seçer. Aktardığı üzere, bu öğrenciler, yaklaşık 1575'ten 1597'ye kadar ve daha sonra da 1613'te, bir araya gelip yağma, talan ve haraca bağlama gibi eşkıyalık faaliyetleri yürütmüşler (161). Suhte isyanları bağlamında Karen Barkey özellikle, biri Kanuni (1520-66), diğeri III. Murad (1574-95) tarafından yayınlanan iki adaletnameye dikkat çeker. Bu adaletnamelerden 1565 tarihli olan ilkinde, Kanuni, “yerel liderlerin adamlarını, kadı naiblerini, tumar sahiplerini, voyvodaları ve reaya içinden güçlü olanları”, bir başka deyişle, alt düzey görevlileri zalim olarak tanımlamakta ve kadılarla yerel liderlerin, suhtelerin uğradığı haksızlığı telafi etmelerini istemektedir” (164). Oysa 1579 tarihli ikinci adaletnamede, Barkey'in işaret ettiği üzere, “daha üst düzey komutanlar ile kadıların da dolandırıcılık ve hırsızlığa karıştığını ileri süren III. Murad, halkı

silahlanmaya ve [suhtelerin saldırılarına karşı kendilerini] korumaya çağırmıştır” (164-5). Karen Barkey’e göre, bu ikinci adaletname bu süreçte başvurulmuş son çaredir ve aslında bundan önce III. Murad, suhtelerin lider kadrolarını merkezle bütünleştirmeye çalışmış; bu amaçla İstanbul’a değişik bölgelerden suhte temsilcileri getirilmiş, onlarla çatışmayı sona erdirebilmek için ne gibi önlemler alınabileceği tartışılmış ve öğrencileri merkezle işbirliği yapmaya teşvik edecek adımlar atılmıştı (36 no’lu Mühimme defteri) (165). Yine Barkey’in belirttiği gibi, “[d]evletin icraatlarının geçici (*ad hoc* [!]) niteliği, en iyi şekilde, alınan çelişik kararlar bağlamında anlaşılabilir[di]”: “Devlet bir yandan halkından silahları kuşanıp kendilerini suhtelere karşı korumalarını isterken, bir yandan da suhtelere arabulucu temsil heyetleri gönderiyordu” (166). Karen Barkey, şaşırtıcı biçimde hemen bu bağlam içinde bile yine şu zorlama genellemeye başvurur: “Uzun vadede, bir başka deyişle 17. yüzyıla gelindiğinde, merkezle bütünleştirme stratejisi, devletin hâkimiyetini güçlendirmek için en sık başvurulmuş seçenek haline geldi” (166).

Bu genellemenin hemen ardından yazar, kronolojide geriye giderek tezine dayanak olan 1584 tarihli III. Murad fermanına atıfta bulunur ve “yönetimle suhteler arasındaki eski anlaşmaları pekiştirdiğini” belirttiği bu ferman gereğince suhtelerin sürekli temsilcileri haline gelen “kemerbaşılar”ın, bu merkezle bütünleştirme politikasının kurumsallaştığının göstergeleri olarak yorumlanabileceğine işaret eder (166). Barkey kendisi de, söz konusu suhte isyanlarının pek önemli olmadığını kabul etmekle birlikte, Osmanlı merkezî otoritesinin isyanı bastırmak için pazarlık yapmaya zorlandığını ve devletin suhteler yüzünden attığı bu türden “adımların”, köylülerin silahlanmasını kolaylaştırmanın yanı sıra, sonuçta “kırsal kesimin para karşılığı birinin hizmetine girmeye hazır asker öbekleri biçiminde silahlanması[nın]” yolunu açtığını da vurgular (166-68). Tüm bu tarihsel saptamalara karşın, Karen Barkey, bu olayları Osmanlı merkezî otoritesinin güçsüzlük alametleri ya da “gerileme” emareleri olarak yorumlamayı reddeder.

Aksine bu vakaları Osmanlı merkezî otoritesinin, isyancıların liderlerini arabuluculuk, pazarlık yoluyla merkezle bütünleştirme projesi çerçevesinde *kasten tasarladığı* bir dizi politikanın başlangıcı olarak tanımlamayı tercih eder. Barkey bundan sonra gelişen olaylar zincirini de, Osmanlı devletinin “katı ve kırılgan bir devlet olmaktan çok[,] esnek bir devlet” (249) oluşuna bağlayarak bunların Osmanlı merkezî otoritesinin imparatorluk içinde kendisine karşı patlak veren meydan okumalara karşı geliştirdiği uyum gücü ve manipülasyon yeteneğinin birer göstergesi olarak değerlendirmesi gerektiğini vurgular. Kısacası, Osmanlı’nın “gerileme” ve “çöküş”ü konusunda oluşmuş önceki literatürün aksine, bu “manevraları” merkezî devlet otoritesinin güçsüzlüğü yerine gücünün birer nişanesi olarak yorumlar.

İmparatorluğun uzun ömürlülüğü düşünüldüğünde on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar bağlamında oldukça zorlama ve aşırı yüzeysel kaldığı ortada olan “Osmanlı’nın gerileme/çöküşü” anlatısına karşı, Karen Barkey’in ortaya koyduğu bu yeniden yorumlayıcı tarihyazımı yaklaşımı gerçekten dikkat çekici-

dir. Üstelik Barkey, tarihçilerin dikkatini, Osmanlı merkezî devlet gücünün sergilediği politik esnekliğe çekerek, alana üzerinde tartışılacak ve belki de özellikle on altıncı yüzyılın son çeyreğinden itibaren sürekli bir görünürlük sergileyen celali isyanları ve yanı sıra gelen ekonomik krizlerle dolu bu süreçte bile, imparatorluğun sürekliliğini koruyabilmesine yönelik anlayışımızı arttırabilecek önemli bir katkıda bulunmaktadır. Gelgelelim, Karen Barkey’in çalışmasında kurguladığı tarihsel anlatıda sıklıkla çelişkiye düştüğü ve son kertede kronolojik olarak darmadağınık, neredeyse tarihdışı bir anlatı kurguladığı gerçeği göz ardı edilemez.

Karen Barkey’in kuramsallaştırmasından hareketle oluşturduğu “anlatı”; referans vakaları itibariyle kronolojik olarak son derece dağınıktır ve on yedinci yüzyılı kapsadığı sürekli olarak vurgulanmakla birlikte, aslında on altıncı yüzyılın son çeyreğinden başlar ve nedense sonuçlarının etkileri bakımından asla on sekizinci yüzyıla doğru ilerlemez, sonraki yüzyıla bağlanamaz. Barkey, söz konusu anlatıya, “on yedinci yüzyıl krizi”nin arka planına kısaca değinerek başlar. Bu bağlamda on altıncı yüzyılda Osmanlı’da görülen hızlı nüfus artışı, Batı’nın ilerleyen askerî teknolojisine erişme çabalarının imparatorluk üzerinde yarattığı yüksek maliyet, Batı’nın artan hammadde talebiyle eşzamanlı olarak gündeme gelen “fiyat devrimi” gibi dışsal etkenlerle, Avrupa’nın merkantalist ekonomi teşebbüsüne karşı Osmanlı’da süregelen tedarikçi ekonomik zihniyetin Osmanlı imalat sanayiine getirdiği olumsuz etkiler ve Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan neredeyse sürekli devalüasyon gibi nedenlerle on altıncı yüzyıl sonunda ortaya çıkan ekonomik kriz, bu bağlama odaklanan önceki tarihyazımı literatürüne atıfla aktarılır (51-56). Ancak önceki çalışmaları özetlemekten öteye derinleşmeyen bu “on yedinci yüzyıl krizi” ve krizi yaratan nedenler bahsinden hemen sonra, Karen Barkey, kronolojide bir sıçramayla, konuyu Osmanlı merkezî idaresinin tebaasına yönelik olarak geliştirdiği manipülasyona dayalı denetim ve düzenleme çabalarına getirir ve bu bağlamda IV. Murad’ın taşra idaresini yeniden yapılandırma ve düzenleme girişimi üzerinde kısaca durur. Bunun hemen ardından kronolojik olarak yeniden geriye sıçrayan anlatı bu kez III. Murad’ın suhte temsilcileriyle müzakereleri üzerine odaklanır. Akabinde anlatı kronolojide bir kez daha ileriye atlayarak, bu kez I. Ahmed’in, isyancı Canboladoğlu Ali Paşa’yla, paşayı kendi otoritesine yeniden bağlamak üzere yaptığı “pazarlığı” konu alır. Kronolojide gözlenen bu tutarsızlık ve atlamalarla savların öne sürülüşünde ortaya çıkan çelişkili tutum, okura, Barkey’in anlatısını kurgularken temel tezini destekleyen “arabuluculuk” ve “pazarlık” örneği vakaları tek tek seçtiği ve aslında kendi anlatısıyla pek de kolay bağdaşmayan olayları ve genel tarihsel akışı bu nedenle göz ardı ettiği hissini verir.

Nitekim tarihsel bir değerlendirmeden ziyade tarihsel sosyolojik bir kuramsal izah mekanizması üzerinden oluşturulan genellemeler yoluyla temel tezlerini doğrulamaya girişen ve ele alınan bağlamda ortaya çıkan en temel soruları a priori önermelerle geçiştiren çalışmada, Osmanlı devlet merkezileşmesine giden ayrıksı “patika” üzerinde, asillerle girişilen “pazarlık”ların yanı sıra, merkezî otorite tarafından uygulamaya konulan bazı yönetsel araç ve mekanizmalar da

özellikle belirleyici etmenler olarak vurgulanır: Tımar ve mansıbların merkezî otorite tarafından dönüşümlü olarak dağıtılması ve müsadere uygulamaları. Bu bağlamda, Karen Barkey, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1590-1611 yılları arasında asilerle merkez arasında süregiden etkileşim[in], eşkıyalarla anlaşma yoluyla devlet hâkimiyetinin sağlamaştırılmasının mükemmel bir örneğini” teşkil ettiğinin özellikle altını çizer (201). Buna göre, Osmanlı devletinin uyguladığı “[d]evlet hâkimiyetinin pekiştirilmesinin bu çeşidinde, asiler devletin ihtiyaçlarına göre ya merkeze dahil ediliyor ya da ortadan kaldırılıyordu” (201). Buna karşılık “[e]şkıya reisleri de tıpkı Osmanlı elitleri gibi başarıyı Osmanlı taşra idaresinde üst düzey mevkiiler elde etmek” olarak gören ikbal düşkünleriydi ve “‘isyanları,’ sisteme muhalefet değil, sistem içinde hareketlilik kazanabilmek için yapılan manevralardı” (201). Dolayısıyla “tasarladığı” ve uygulamaya koyduğu politikalarla, ama özellikle de bu asilerle “pazarlık” yolunu seçmek suretiyle, “Osmanlı devleti [...] bu eşkıyaları kendi hâkimiyetini sağlamaştırmakta kullanarak hizmetkârları üzerindeki denetim gücünü arttır[mış], muhtemel rakiplerini saf dışı bırak[mış] ve taşradaki önemli mevkiilere güvendiği, güçlü kişileri atayabil[mıştı]” (201). Burada asilerin, sistem karşıtı olmaktan ziyade dikey sosyal hareketlilik kazanmak amacındaki ikbal düşkünleri olarak değerlendirilmesi dikkate değer bir yorumdur; ancak Barkey’in çalışmasında, niyetlenildiği üzere genelleştirilebilir bir tarihsel olgu olarak saptanması mümkün olmamaktadır. Nitekim belirli bir döneme açıklıkla bağlanamayan ve süreçleri itibariyle pek çok tarihsel boşluk ve olgusal çelişki barındıran bu modellemedeki temel soruna Karen Barkey kendisi de işaret eder: “Ancak tüm eşkıyalar bu modele uymamaktadır” (201).⁵ Kısacası Barkey’in anlatısı kendi içinde tutarlılık taşımadığı gibi, Osmanlı’da merkezileşme süreci içinde ortaya çıkan olayların genel akışıyla bağdaşmaz kimi nokta ve vurgular da içermektedir.

Sonuçta, *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Osmanlı devletinin eşkıyaları bu şekilde -anlaşma, pazarlık ve himaye uygulamalarıyla- denetleme ve manipüle edebilme yetisinin, önceki tarih yazımı çalışmalarında ortaya konan yorumunun aksine, imparatorluğun güçsüzlüğünden ziyade gücünü gösterdiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla on altıncı yüzyılın son çeyreğinden başlayan süreçteki Osmanlı tarihinin Osmanlı devlet gücünün “gerilemekte” olduğu bir süreç değil de bu tür manipülasyon taktikleriyle bu gücün merkezileşerek pekiştiği bir dönem olarak yorumlanması gerektiğini önerir. Böylece Karen Barkey’in çalışması, -on altıncı yüzyıl sonundan itibaren ama özellikle on yedinci yüzyıl boyunca gerçekleştiğini öne sürdüğü, fakat on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan gelişmeleri bu bağlama eklemeyerek kuramsallaştırmakta başarıya ulaşamayan- Osmanlı devlet merkezileşmesi okumasında, farklı toplumsal grupların pazarlık yoluyla merkezle bütün-

⁵ Karen Barkey, bu “model”e uymayan sadece tek bir vaka zikreder: Kuzey Suriye’deki Canboladoğlu Ali Paşa’nın “sınırları görece belirli ve müreffeh bir bölge” üzerindeki nüfuzunu “ayrılıkçı” emeller taşıyan bir kalkışmada kullanması (201). Oysa buna başka örneklerin de eklenebileceği açıktır.

leştirilmesi fikrine dayalı son derece “kuramsal” bir yorumlama ortaya koyar; gelgelelim, bu temel tez, pratikte yeterli tarihsel kanıtla desteklenememektedir.

Yeterince kuramsallaştırma zemini olmaksızın oluşturulan karşılaştırmalı bir çerçeve içinde Osmanlı’nın devlet merkezileşmesi deneyimi konusunda sürekli olarak Avrupalı “devlet oluşum” süreçlerini referans noktası almak ve bu şablona kıyasla, örneğin, Osmanlı’da hiç köylü ya da elit isyanları yaşanmadığını (2) bir genelleme olarak vurgulamak; Osmanlı’da 18. yüzyılda gücü âyanların ele geçirdiğini söylemekle birlikte, bu sonucun çalışmada ortaya konan temel tezle neden çeliştiğini açıklamaya girişmeyerek bu çelişkiye karşın, “topraklarını birleştirip gruplar üzerindeki hâkimiyetini pekiştirdiği 17. yüzyılda” (249) Osmanlı’daki durumun bu sonraki dönemden farklı olduğunu belirtmekle yetinmek ve hatta “17. yüzyıl ‘isyanları’ tarihçilerin kurgularındır” (249) diye kestirip atabilmek gerçekten çalışmanın dikkat çekici yönlerini oluşturur. Nitekim *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, ele aldığı dönemin kısalığı ve incelediği bölgenin darlığına karşın temel tezlerinin genellemeci doğasıyla son derece iddialıdır. Buna karşın, sözünü ettiği politik pazarlık süreçlerinin hangi sosyo-ekonomik zemin üzerinde gerçekleştiğini yaygın bir alan, çok sayıda örnek vaka üzerinden derinlemesine incelemeye girişmediği ve kurguladığı “tarihsel” anlatıda temel tezleri uğruna kimi çelişki ve boşlukları göz ardı ettiği noktalarda, genel tartışma ve metodolojisi çerçevesinde tutarlılıktan büyük ödün vermektedir. “Osmanlı’nın gerilemesi” meselesini tersten okuyarak -şimdiye dek sürdürülen tarihyazımı çalışmalarında Osmanlı’da “gerileme”nin emareleri olarak yorumlanan- yaygın eşkıyalık faaliyetleri ve celali isyanlarını, aslında Osmanlı İmparatorluğu’nun gücünü merkezileştirme ve pekiştirmede araçsallaştırdığını iddia etmek teoride kulağa hoş gelmektedir. Ama yalnızca teoride... Karen Barkey’in çalışması, ne yazık ki bu meseleye yeterli ölçüde pratik değer katmaktan çok uzak.

Öz: Bu yazıda Karen Barkey’in *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* başlıklı çalışmasının sergilediği kimi metodolojik sorunlar ele alınarak bu bağlamda kitabın ortaya koyduğu temel tezlerin genel ve oldukça eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Karen Barkey’in söz konusu çalışmasında, Avrupa “devlet oluşumu” modellerinden ayrılan yönlerine odaklanılarak, yeterince kuramsallaştırılmadan oluşturulmuş bir karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji arkaplanı dolayımında, Osmanlı merkez gücünün, 17. yüzyılda kendi otoritesine yönelik meydan okuma ve isyan girişimlerini, büyük oranda arabuluculuk ve pazarlık taktikleriyle bertaraf etmede, hatta isyancı unsurları böylece merkezle bütünleştirme ve dolayısıyla kendi otoritesini pekiştirmede araçsallaştırma konusunda büyük bir esneklik sergilediği ve bu sürecin sonunda Osmanlı devlet merkezileşmesinin 17. yüzyılda başarıyla gerçekleştirildiği öne sürülmektedir. Ancak, “Osmanlı’nın gerilemesi” meselesini tersten okuyarak şimdiye dek sürdürülen tarihyazımı çalışmalarında genel olarak Osmanlı’da “gerileme”nin emareleri olarak yorumlanan- yaygın eşkıyalık faaliyetleri ve celali isyanlarını, aslında Osmanlı İmparatorluğu’nun gücünü pekiştirme ve merkezileştirmede başarıyla araçsallaştırdığı temel önermesi etrafında şekillenen *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*’nin kullandığı birincil kaynaklar ve doğrudan inceleme alanı olarak odaklandığı dönem ve coğrafi bölge, çalışmanın ortaya koyduğu bu genellemeci savları desteklemek için son derece kısıtlı ve yetersiz, dolayısıyla kitabın ortaya koyduğu temel tezi kanıtlamaktan

uzaktır. Nitekim gerek karşılaştırmalı çerçevede sürekli olarak Avrupa bağlamında kuramsallaştırılan “devlet oluşum” modellerini referans kabul etmesi ve gerekse son derece dağınık bir kronoloji üzerinden oluşturulan ve sonuçta neredeyse tarihdışı bir nitelik sergileyen anlatısında açığa çıkan boşluk ve çelişkiler dolayısıyla Osmanlı devlet merkezileşmesine yönelik bu iddialı kuramsal yeniden okuma girişimi başarıya ulaşmamaktadır.

Anahtar sözcükler: Karen Barkey, Osmanlı devlet merkezileşmesi, 17. yüzyıl, eşkıyalık, celali isyanları.

Celalis / Bandits: So Are We All Rebels Without A Cause?

Abstract: In this review, I will look at certain methodological problems in Karen Barkey’s *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*, making a broad critical evaluation of the central theses put forward in the work. Barkey’s book focuses on those aspects of the Ottoman route to state centralization that are anomalous in comparison to the European experience of “state formation”, making use of a poorly developed comparative historical-sociological background that has not been fully conceptualized to argue that the Ottoman central power in the 17th century managed to parry challenges and attempts at rebellion primarily through certain carefully designed tactics of conciliation and negotiation, and in fact was flexible enough in nature to co-opt and instrumentalize these rebellious forces in consolidating its power as part of the process of state centralization that supposedly took place in the 17th century. However, in reading the “Ottoman decline” problem in a manner against the grain, Barkey’s work depends primarily on the premise that the Ottoman Empire, in its route to consolidation of central power and state centralization, in fact made use of the widespread banditry and frequent celali rebellions, which have both generally been regarded as symptoms of “the Ottoman decline”. The work uses very limited and insufficient data gleaned from primary sources and directly focuses on a very short timespan and geographical area in order to support these generalized propositions, and, as such, it does not succeed in proving its main thesis. Hence the work, although it undertakes a very ambitious theoretical rereading of the Ottoman 17th century as a route to state centralization, fails to achieve its aim due to its methodological problems, such as its constant usage of European “state-formation” models as the sole reference point for understanding and explaining the Ottoman experience in a comparative frame, and also the fact that many gaps, inconsistencies, and contradictions emerge from the work’s narrative, which uses a very disjointed chronology and ultimately manifests itself as almost ahistorical in nature.

Keywords: Karen Barkey, Ottoman state centralization, 17th century, banditry, *celali* rebellions.